

“Tuvalet mi Geldim, Eyleme mi?”: Trans Bedenlerin Umumi Tuvaletlerde Denetimi ve Sıradanlık Hakkı¹

“Did I Come to the Toilet or to a Protest?”: The Regulation of Trans Bodies in Public Toilets and the Right to Ordinarity

Niyaz USLU²

Gönderilme Tarihi: 26.05.2026

Kabul Tarihi: 27.06.2026

ÖZET

Bu makale, İstanbul ve Lahor’da transların umumi tuvalet deneyimlerinden hareketle, cinsiyete göre ayrılmış tuvaletlerin yalnızca gündelik ihtiyaç alanları değil, bedenın okunabilirliğinin, cinsiyetin doğrulanabilirliğinin ve kamusal alanda bulunma meşruiyetinin sınındığı mikro-politik eşikler olduğunu tartışır. Çalışma, 2022 yılında İstanbul ve Lahor’da 10’ar olmak üzere toplam 20 trans+ kişiyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Katılımcı anlatıları, umumi tuvaletlerin translar açısından cinsiyet teftişi, bakış, güvenlik görevlişi müdahalesi, kimlik sorgulaması, bedensel özdenetim, hijyen ve altyapı sorunlarıyla iç içe geçtiğini göstermektedir. İstanbul anlatılarında görünüş, ses, kimlik ve güvenlik üzerinden işleyen cinsiyet teftişi öne çıkarken; Lahor anlatıları, üçüncü cinsiyet/X kimlik gibi yasal tanınma biçimlerinin gündelik mekânsal tanınmayı kendiliğinden üretmediğini, umumi tuvalet erişiminin hijyen, altyapı, görevli müdahalesi ve ticari alternatiflere yönelme zorunluluğuyla şekillendiğini göstermektedir. Makale, bu deneyimleri yalnızca hizmet erişimi ya da ayrımcılık meselesi olarak değil, sıradanlık hakkı ve duygulanımsal adalet bağlamında ele alır. Böylece mekânsal adaletin, transların kamusal mekâna yalnızca girebilmesini değil, bedensel ihtiyaçlarını yadırganmadan, açıklama yapmak zorunda kalmadan ve korku/endişe üretmeyen koşullarda karşılayabilmesini de içermesi gerektiğini ileri sürer.

Anahtar Kelimeler: Trans bedenler, umumi tuvaletler, cinsiyet teftişi, sıradanlık hakkı, duygulanımsal adalet.

ABSTRACT

This article examines trans people’s experiences of public toilets in Istanbul and Lahore, arguing that sex-segregated toilets are not merely spaces of everyday bodily need, but micro-political thresholds where bodily legibility, gender verification, and the legitimacy of being in public are continually tested. The article draws on semi-structured in-depth interviews conducted in 2022 with 20 trans+ people, ten in İstanbul and ten in Lahore. Participants’ narratives show that public toilets are shaped by gender policing, intrusive gazes, security interventions, identity questioning, bodily self-regulation, hygiene concerns, and infrastructural inequalities. While the İstanbul narratives foreground gender inspection through appearance, voice, identity documents, and security encounters, the Lahore narratives show that forms of legal recognition such as third gender/X identity do not automatically produce everyday spatial recognition, and that access to public toilets is shaped by hygiene, infrastructure, staff intervention, and the need to turn to commercial alternatives. Rather than treating these experiences solely as matters of service access or discrimination, the article discusses them through the right to ordinarity and affective justice. It argues that spatial justice should not only mean formal access to public space, but also the possibility for trans people to meet bodily needs without suspicion, explanation, fear, or forced self-regulation.

Keywords: Trans bodies, public toilets, gender policing, right to ordinarity, affective justice.

¹ Bu yazıya atıfta bulunmak için: Uslu, N. (2026). “Tuvalet mi Geldim, Eyleme mi?”: Trans Bedenlerin Umumi Tuvaletlerde Denetimi ve Sıradanlık Hakkı, Oditoryum Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi, 5(8), Ss. 72-95. ISSN: 2980-0439.

² Bağımsız Araştırmacı, usluniyaz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8370-0330

Giriş: En Sıradan İhtiyacın Politikleşmesi

“Tuvalet mi geldim, eyleme mi?” ifadesinin bu makalenin çıkış noktasını iyi özetlediği kanaatindeyim. Öğrenci olan Irmak’ın üniversitesinde bulunan cinsiyetsiz tuvaleti kullanımına ilişkin verdiği yanıt bu. Tepkisinde elbette -kapısında gökkuşağı bayrağı da olan- cinsiyetsiz tuvalet talebine yönelik bir ret yok; aksine, transların⁴ kamusal mekânda en sıradan bedensel ihtiyaçlarının bile çoğu zaman bir açıklama, görünürlük ya da savunma anına dönüşmesine dair bir yorgunluk var. Tuvalet burada yalnızca bir altyapı hizmeti değil; trans bedeninin nerede, hangi kapıdan, hangi cinsiyet kategorisi içinde ve ne kadar sorgulanmadan bulunabileceğinin de sınandığı bir eşik aynı zamanda.

Umumi tuvaletler çoğu zaman biyolojik ihtiyacın giderildiği, cinsiyet bakımından nötr olan gündelik altyapılar olarak düşünülür. Oysa cinsiyete göre ayrılmış tuvaletler, bedenleri yalnızca kadın/erkek ikiliğine göre ayırtmakla yetinmez; bu bedenlerin nasıl okunacağını, hangi mekâna ait sayılacağını ve hangi koşullarda mahremiyet hakkına sahip olacağını da düzenler. Translar açısından tuvalet girmek, bu nedenle yalnızca bir kapıdan geçmek değildir; görünüşün, sesin, kıyafetin, kimliğin, bedeninin ve kimi zaman genital organ varsayımının başkaları tarafından denetlendiği bir karşılaşma alanına girmektir. Bu karşılaşma, tuvaleti sıradan bir ihtiyaç alanından çıkararak bedeninin kamusal alanda kabul edilebilirliğinin/ meşruluğunun sınandığı politik bir mekâna dönüştürür. Kamusal tuvaletlerin modern cinsiyet düzeninin kurucu mekânlarından biri olarak ele alınması ve cinsiyete göre ayrılmış tuvaletlerin disipliner teknolojiler olarak tartışılması, bu gündelik altyapıların toplumsal cinsiyet normlarını nasıl maddileştirdiğini ve yeniden ürettiğini düşünmek için önemli bir zemin sunar (Butler, 1993; Cavanagh, 2010; Bender-Baird, 2016).

Umumi tuvaletler kuir mekân literatüründe daha önce karşılaşma pratikleri, altkültürel kullanımlar ve mekânın normatif işlevlerinin altüst edilmesi üzerinden tartışılmıştır. Bu makale ise bu hattı dışarıda bırakmadan, umumi tuvaletleri transların bedensel ihtiyaçlarının cinsiyetlendirilmiş denetime, bakışa ve açıklama zorunluluğuna açıldığı gündelik eşikler olarak ele alır.

Çalışma, 2022 yılında tamamlanan yüksek lisans tezi kapsamında yürütülen nitel saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında her iki kentten 10’ar olmak üzere toplam 20 trans+ kişiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Transların gündelik yaşamlarındaki kent deneyimine ilişkin yapılan görüşmeler içinden umumi tuvalet deneyimlerine ilişkin anlatılarına odaklanılmıştır. İstanbul ve Lahor’u birlikte düşünmek, iki kenti özdeşleştirmek ya da trans deneyimleri aynılaştıran bir örüntüye indirgemek anlamına gelmemektedir. Aksine, farklı tarihsel, hukuki, kültürel ve kentsel bağlamlarda cinsiyetlendirilmiş

³ Bu makalede “trans”/“trans+” ifadeleri, doğumda atanan cinsiyetle özdeşleşmeyen, cinsiyet kimliği ve/veya cinsiyet ifadesi kadın/erkek ikiliği içinde ya da bu ikiliğin ötesinde farklı biçimlerde konumlanan katılımcıları kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu kullanım, yerel bağlamlardaki özgül cinsiyet deneyimlerini tek bir kimlik kategorisine indirgeme amacı taşımaz. Katılımcıların kendi beyanları esas alınmış; Türkiye anlatılarında “trans”, “nonbinary”, “trans maskülen” ve topluluk içi bir aidiyet dili olarak “lubunya”; Lahor anlatılarında ise “trans”, “hicra/hijra”, “khwaja sira”, “üçüncü cinsiyet” ve “X kimlik” gibi farklı adlandırmalar kendi tarihsel, kültürel ve politik bağlamları içinde değerlendirilmiştir. Bu terimler birbirinin doğrudan karşılığı olarak kullanılmamıştır.

altyapıların nasıl işlediğini, nerelerde benzeştiğini ve ayrıştığını görünür kılmayı amaçlamaktadır. İstanbul ve Lahor'u birlikte okumak, cinsiyetlendirilmiş tuvalet altyapılarının farklı bağlamlarda farklı biçimlerde işlediğini gösteriyor: İstanbul'da görünüş, ses, kimlik ve güvenlik görevlisi müdahalesi üzerinden işleyen cinsiyet teftişi öne çıkarken; Lahor'da hijyen, altyapı, yine görevli müdahalesi ve yasal tanınmanın gündelik mekânsal tanınmaya dönüşmemesi belirgindir.

Bu makale, İstanbul ve Lahor'da transların umumi tuvalet deneyimlerinden hareketle, cinsiyete göre ayrılmış tuvaletlerin yalnızca gündelik ihtiyaç alanları olmadığını; bunun yanında bedenın okunabilirliğinin (cinsiyet ifadesinin norm beklentisiyle uyumu), cinsiyetin doğrulanabilirliğinin (passing/“alıktırmama” koşullarının) ve kamusal alanda bulunma meşruiyetinin sınındığı mikro-politik eşikler olduğunu ileri sürmektedir. Katılımcı anlatıları, umumi tuvaletlerin translar açısından üç düzeyde işlediğini göstermektedir: İlk olarak tuvaletler, görünüş, ses, kimlik belgesi, bakış ve güvenlik müdahalesi aracılığıyla cinsiyet teftişinin/polisliğinin üretildiği alanlardır. İkinci olarak tuvaletlere erişememe ya da erişim sırasında yaşanan güvensizlik, su içmemek, tuvaletini tutmak, bedeni önceden ayarlamak ve gündelik kentsel hareketliliğini buna göre planlamak gibi bedensel özdenetim pratikleri üretir. Üçüncü olarak ise translar bu cinsiyetlendirilmiş düzen içinde geri çekilme, alternatif mekânlara yönelme, başkalarından destek alma, hak iddia etme ve cinsiyet-kapsayıcı/ cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvalet talep etme gibi gündelik taktikler geliştirir. Bu üç düzey, umumi tuvaletleri yalnızca ayrımcılığın yaşandığı mekânlar olarak değil, sıradanlık hakkının ve duygulanımsal adaletin gündelik olarak müzakere edildiği alanlar olarak düşünmeyi de mümkün kılar.

Makale bu doğrultuda üç aşamalı bir tartışma yürütmektedir. İlk bölümde, umumi tuvaletleri queer mekân literatürü, Foucaultcu beden yönetimi, cinsiyetlendirilmiş mekânlar, kent hakkı ve sıradanlık tartışmalarıyla birlikte ele alan kuramsal çerçeve kurulmaktadır. Ardından ikinci bölümde, araştırmanın yöntemi, İstanbul-Lahor karşılaştırmasının gerekçesi ve görüşme verilerinin nasıl ele alındığı açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde ise bulgular; “cinsiyet teftişi”, “bedensel özdenetim ve duygulanımsal yük” ve “gündelik taktikler ve cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvalet talebi” başlıkları altında tartışılmaktadır. Son olarak makale, İstanbul ve Lahor anlatılarını birlikte düşünerek, umumi tuvaletlerin translar açısından yalnızca erişim ya da ayrımcılık meselesi olarak ele alınamayacağını; sıradanlık hakkı ve duygulanımsal adalet/ mekânsal adalet bağlamında ele alınması gereken temel bir beden politikası alanı olduğunu ileri sürmektedir.

Kuramsal Çerçeve: Bedenin Yönetimi, Cinsiyetlendirilmiş Mekân ve Sıradanlık

Queer mekân literatüründen trans bedenin mekânsal denetimine geçiş

Kuir mekân literatüründe kamusal ve yarı-kamusal mekânların normatif/ beklenen ve yüklenen işlevlerinin dışında nasıl kullanıldığına ilişkin önemli bir tartışma hattı söz konusudur. Bu alandaki erken ve klasik çalışmaların bir kısmı, umumi tuvaletler, parklar, barlar ve benzeri mekânları eşcinsel erkek altkültürleri, karşılaşma pratikleri ve mekânın tasarlanmış işlevlerinin gündelik kullanımlar içinde yeniden anlamlandırılması üzerinden ele almıştır. Etik açıdan yoğun biçimde tartışılmış olmakla birlikte, Humphreys'in umumi tuvaletlerdeki cinsel karşılaşma pratiklerine odaklanan çalışması, Castells'in gey altkültürlerin kentsel mekânsallaşmasına ilişkin

analizi ve Aldrich'in cinsel azınlıkların kentsel gelişimde oynadığı role dair tartışması, mekânların yalnızca mimari ya da kurumsal olarak belirlenmiş işlevleriyle değil, cinsel azınlıkların gündelik yaşamlarında kazandıkları anlamlar üzerinden de düşünülmesi gerektiğini göstermiştir (Humphreys, 1975; Castells, 1983; Aldrich, 2004). Benzer biçimde Baydar, gündelik pratiklerin mekânın önceden belirlenmiş kullanım biçimlerini altüst edebileceğini vurgulayarak, mekânın sabit ve nötr bir zemin değil, toplumsal ilişkiler içinde yeniden kurulan bir alan olduğunu hatırlatır (Baydar, 2012).

Bu makale, bu literatürün açtığı yolu önemsemekle birlikte, umumi tuvaletleri öncelikle karşılaşma, altkültür ya da cinsel pratiklerin mekânı olarak değil, trans bedenlerin cinsiyetlendirilmiş biçimde denetlendiği gündelik eşikler olarak ele almaktadır. Transların umumi tuvalet deneyimlerinde mekânın normatif işlevi yalnızca altüst edilmez; aynı zamanda bu normatif işlev, bedeni kadın/erkek ikiliği içinde okunabilir kılmaya zorlayan bir denetim mekanizması olarak da işler. Bu nedenle burada odak, tuvaletin kuir gündelik yaşam içinde farklı biçimlerde kullanılmasından ziyade, tuvaletin translar açısından nasıl risk, bakış, açıklama zorunluluğu, bedensel özdenetim ve taktiksel hareket üretmesi üzerindedir. Başka bir ifadeyle, bu çalışma umumi tuvaletleri transların yalnızca “görünür” olduğu mekânlar olarak değil, hangi koşullarda kabul edilebilir, ait ve sıradan sayılacağına gündelik olarak sınındığı alanlar olarak tartışır. Lefebvre'in mekânı toplumsal bir ürün olarak kavramsallaştırması, umumi tuvaletleri yalnızca mimari ya da teknik düzenlemeler olarak değil, toplumsal ilişkilerin, normların ve iktidar biçimlerinin üretildiği gündelik mekânlar olarak düşünmeyi mümkün kılar (Lefebvre, 2014). Bu açıdan cinsiyete göre ayrılmış tuvaletler, kadın/erkek ikiliğini yalnızca yansıtan değil, bu ikiliği bedensel geçişler, bakışlar, kapılar, işaretler ve müdahaleler aracılığıyla yeniden üreten mekânsal düzenlemelerdir.

Foucault: beden, disiplin ve norm

Foucault'nun modern iktidar analizleri, umumi tuvaletleri yalnızca mimari altyapılar olarak değil, bedenlerin düzenlendiği ve normlara göre okunur/ meşru kılındığı gündelik denetim alanları olarak düşünmek için önemli bir zemin sunar. Foucault'ya göre modern iktidar yalnızca yasaklayan ya da bastıran bir güç olarak işlemez; bedenleri sınıflandırır, gözetler, düzenler ve belirli normlara uygun hale getirir. Hapishanenin Doğuşu'nda geliştirdiği disiplinler iktidar tartışması, bedenin gündelik pratikler, mekânsal düzenlemeler ve bakış rejimleri aracılığıyla “uysal” ve yönetilebilir hale getirildiğini gösterir (Foucault, 1992 [1975]). Cinselliğin Tarihi ise iktidarın cinselliği yalnızca bastırmadığını, aynı zamanda onu konuşulur, sınıflandırılır ve yönetilir bir hakikat alanı olarak ürettiğini ortaya koyar (Foucault, 2007 [1976]). Bu iki hat birlikte düşünüldüğünde, cinsiyete göre ayrılmış tuvaletler yalnızca bedenlerin nereye yöneleceğini belirleyen pratik düzenlemeler değildir. Aynı zamanda hangi bedenin hangi cinsiyet kategorisi içinde okunacağını, hangi sunumların “uygun” kabul edileceğini ve normdan sapan bedenlerin nasıl fark edilip düzeltileceğini belirleyen gündelik iktidar alanlarıdır. Umumi tuvaletler hapishane, okul ya da kışla gibi Foucault'nun klasik disiplinler kurumları arasında yer almaz; ancak bedenin nerede duracağı/ konumlanacağı, nasıl görüneceği, hangi kapıdan geçeceği ve başkaları tarafından hangi normlara göre kabul edileceği burada gündelik olarak sınanır. Bu nedenle cinsiyete göre ayrılmış tuvaletler, translar açısından bedenin kadın/erkek ikiliği içinde okunabilir hale gelmeye zorlandığı disiplinler eşikler olarak işler.

Bender-Baird'in cinsiyete göre ayrılmış tuvaletleri "disipliner teknolojiler" olarak ele alması, bu mekânlarda bedenlerin yalnızca yönlendirilmediğini, aynı zamanda izlenip değerlendirildiğini ve uygun cinsiyet sunumuna göre kabul ya da reddedildiğini göstermesi bakımından önemlidir (Bender-Baird, 2016). Benzer biçimde okul tuvaletleri üzerine yapılan çalışmalar da tuvaletlerin gündelik "cinsiyet polisliği"nin üretildiği alanlar olarak işlediğini ortaya koyar (Davies vd., 2019). Bu çerçevede umumi tuvalet, trans bedeninin yalnızca görüldüğü değil, aynı zamanda ölçüldüğü/denetlendiği, kuşkuyla karşılandığı ve gerektiğinde düzeltilmeye çalışıldığı bir mekân haline gelir.

Cinsiyetlendirilmiş bir eşik olarak 'umumi tuvalet'

Cinsiyete göre ayrılmış tuvaletler, toplumsal cinsiyet düzenini yalnızca yansıtan değil, onu gündelik olarak yeniden üreten mekânlardır. Kadın/erkek işaretleri, kabin düzeni, pisuvarlar, aynalar, lavabolar, giriş-çıkış biçimleri ve kullanıcıların birbirini görme/duyma ihtimali, tuvaleti bedenlerin cinsiyet ikiliği içinde konumlandırıldığı bir yapıya dönüştürür. Cavanagh, kamusal tuvaletleri modern cinsiyet ve cinsellik düzeninin kurulduğu, doğallaştırıldığı ve yeniden üretildiği mekânlar olarak ele alırken, tuvaletin mahremiyet, hijyen ve cinsiyet normlarının kesiştiği bir alan olduğunu gösterir (Cavanagh, 2010). Türkiye'de kamusal tuvaletler üzerine yapılan sınırlı çalışmalardan biri olan Evci'nin çalışması da tuvaletleri yalnızca boşaltım işlevi gören teknik altyapılar olarak değil, eril tahakküm, cinsiyet kimliği, hijyen, tasarım, iletişim ve kapsayıcılık tartışmalarının kesiştiği sosyal alanlar olarak ele alır (Evci, 2022). Bu nedenle tuvalet, yalnızca kişinin bedensel ihtiyacını karşıladığı bir yer değil, aynı zamanda hangi bedenlerin kadın ya da erkek mekânına ait sayılacağına gündelik olarak düzenlendiği bir eşiktir.

Doan'ın cinsiyetlendirilmiş mekânların "tiranlığı"na/tahakkümüne ilişkin tartışması, bu eşiklerin translar açısından nasıl işlediğini anlamak için özellikle önemlidir. Doan, cinsiyet çeşitliliğine sahip kişilerin cinsiyete göre ayrılmış mekânlarda yalnızca dışlanmadığını, aynı zamanda görünüşlerini, davranışlarını ve hareketlerini bu mekânların dayattığı normlara göre sürekli ayarlamak zorunda bırakıldığını vurgular (Doan, 2010). Tuvaletler bu açıdan cinsiyetlendirilmiş mekânların en çarpıcı örneklerinden biridir: Kişi yalnızca "doğru" kapıyı seçmekle kalmaz, o kapıdan geçtikten sonra da bedeninin, sesinin, kıyafetinin ve hareketlerinin mekânın beklentileriyle uyumlu olup olmadığını başkalarının bakışına açar.

Doan'ın kendi cinsiyet uyum sürecinde iş yerinde tek kişilik/engelli tuvaletini kullanmak zorunda kaldığını aktarması, cinsiyetlendirilmiş tuvaletlerin translar açısından yalnızca kuramsal bir sorun değil, gündelik çalışma yaşamı ve bedensel mahremiyeti de içeren bir mesele olduğunu gösterir. Farklı mekânlar üzerinden kendi deneyimlerine odaklandığı otoetnografik çalışmasında Doan, kadınların tuvaletleri cinsel şiddet ve taciz deneyimleri sonrasında güvenli alanlar olarak deneyimleyebileceğini hatırlatarak, transların tuvalete erişim hakkının kadınların güvenlik duygusunu küçümseyen bir yerden değil, mahremiyet ve güvenliği herkes için yeniden düşünen bir mekânsal düzenleme tartışması olarak kurulması gerektiğine de işaret etmiştir (Doan, 2016).

Bu nedenle transların umumi tuvalet deneyimlerini, gey ve lezbiyenlerin kamusal mekân deneyimleriyle bütünüyle aynı hatta yerleştirmek yeterli değildir. Burada belirleyici olan, yalnızca cinsel yönelim değil; beden, ses, kıyafet ve cinsiyet ifadesinin kadın/erkek ikiliği içinde nasıl

okunduğudur. Translar, özellikle tuvalet, soyunma odası, kıyafet kabini ve sağlık kurumlarının cinsiyetlendirilmiş bölümleri gibi mekânlarda, bedenlerinin doğrudan kadın/erkek ikiliğine göre okunması, sorgulanması ya da düzeltilmesiyle karşılaşır. Browne'un "bathroom problem" tartışması, cinsiyet açısından norm dışı ya da belirsiz okunan bedenlerin tuvaletlerde nasıl şüphe, bakış ve müdahaleye açık hale geldiğini gösterir (Browne, 2004). Namaste ise kamusal alandaki şiddetin çoğu zaman cinsel yönelimden ziyade, toplumsal cinsiyet sunumunun/cinsiyet ifadesinin norm dışı algılanmasıyla tetiklendiğini vurgular (Namaste, 1996). Bu çerçevede umumi tuvalet, trans bedeninin yalnızca bulunduğu değil; okunduğu, kuşkulandığı ve gerektiğinde yerinden edilmeye çalışıldığı bir mekân olarak belirir.

Bakış, teftiş ve ahlaki panik

Cinsiyetlendirilmiş tuvaletlerde işleyen denetim, yalnızca mimari düzenlemeler ya da kapıdaki kadın/erkek işaretleriyle sınırlı değildir; bakış, seslenme, uyarı, şikâyet ve güvenlik müdahalesi gibi gündelik karşılaşmalar aracılığıyla da üretilir. Trans beden tuvalette; saç, ses, kıyafet, yüz, kimlik belgesi, göğüs, yürüyüş ve kapı seçimi üzerinden okunur. Bu okuma çoğu zaman "yanlış yerde olma" suçlamasına dönüşür. Zengin'in trans bedenlere yönelen bakış, temas ve gündelik ihlal biçimlerini birlikte düşünmeye imkân veren çalışması, bakışın yalnızca pasif bir görme biçimi değil, bedeni daraltan ve kamusal alanda var olma koşullarını belirleyen bir iktidar ilişkisi olarak işlediğini göstermesi bakımından önemlidir (Zengin, 2024). Bu nedenle umumi tuvaletlerdeki bakışı, yalnızca rahatsız edici bir karşılaşma değil, trans bedeninin kamusal meşruiyetini sorgulayan gündelik bir teftiş biçimi olarak değerlendirmek gerekir.

Bu teftiş çoğu zaman ahlaki panik söylemleriyle de iç içe geçer. Kadın tuvaletlerinin "korunmuş alan" olarak kurulması, trans kadınları ve cinsiyet normlarına uymayan bedenleri potansiyel tehdit, sapkınlık ya da mahremiyet ihlali riski olarak kodlayabilir. Jones ve Slater, trans dışlayıcı söylemlerde "kadınların güvenliği" ve "korunmuş alanlar" vurgusunun, transların kamusal cinsiyetlendirilmiş mekânlara erişimini sınırlayan bir argüman olarak nasıl işlediğini gösterir (Jones ve Slater, 2020). Sanders ve Stryker da tuvalet tartışmalarının farklı tarihsel bağlamlarda ahlaki paniklerle, güvenlik söylemleriyle ve hangi bedenlerin kamusal alanda meşru sayılıp sayılmayacağına ilişkin mücadelelerle iç içe geçtiğini hatırlatır (Sanders ve Stryker, 2016). Bu çerçevede umumi tuvaletler, trans bedeninin yalnızca cinsiyet açısından değil, ahlak, güvenlik ve mahremiyet rejimleri açısından da sorgulandığı mekânlar haline gelir.

Kent hakkı, sıradanlık hakkı ve duygulanımsal adalet

Umumi tuvalet meselesi, yalnızca cinsiyetlendirilmiş mekân tartışmasıyla değil, kent hakkının gündelik ve bedensel boyutuyla da ilişkilidir. Türkiye'de kamusal tuvaletlere erişimi "az konuşulan bir kent hakkı" olarak ele alan Mirioğlu Kavuk'un çalışması, tuvaletlerin kentte bulunmayı mümkün kılan ya da sınırlayan temel kentsel hizmetlerden biri olduğunu göstermesi bakımından bu tartışmaya önemli bir yerel zemin sunar (Mirioğlu Kavuk, 2024). Lefebvre'in (2014) şehir hakkı tartışması, kentsel mekânı yalnızca mevcut haliyle kullanma değil, onu dönüştürme ve yeniden kurma hakkını da içerir. Kent hakkı çoğu zaman kamusal mekâna erişim, kentsel hizmetlerden yararlanma ve karar alma süreçlerine katılım üzerinden tartışılır; ancak transların umumi tuvalet deneyimleri, erişimin yalnızca fiziksel ya da hukuki bir mesele

olmadığını gösterir. Güncel sistematik literatür de kamusal tuvaletlerin yalnızca varlık-yokluk üzerinden değil; erişilebilirlik, güvenlik, mahremiyet, kabul edilebilirlik ve onur gibi ölçütlerle değerlendirilmesi gerektiğini vurgular (Lewkowitz ve Gilliland, 2024). Lefebvre'in kavramsallaştırmasının feminist eleştirisini yapan Fenster'in kent hakkını gündelik yaşam, aidiyet, rahatlık ve güvenlik duygularıyla birlikte düşünme önerisi, bu noktada önemlidir (Fenster, 2005). Umumi tuvalet, translar açısından yalnızca bir kentsel hizmet değil; bedensel ihtiyacın yadırganmadan, korku üretmeden ve açıklama zorunluluğuna dönüşmeden karşılanıp karşılanamadığını gösteren bir mekânsal adalet alanıdır. Transların İETT otobüslerinde İstanbulkart kullanımı sırasında kimlik, cinsiyet bilgisi ve görünüş üzerinden denetlenmesine ilişkin önceki tartışma da, kentsel hizmete erişimin translar açısından çoğu zaman cinsiyetlendirilmiş denetimle birlikte işlediğini göstermektedir (Uslu, 2023).

Bu noktada Browne ve Bakshi'nin Brighton'daki LGBT aktivizmleri ve kent deneyimleri üzerinden geliştirdikleri "ordinary/ordinariness" tartışması, transların umumi tuvalet deneyimlerini sıradanlık üzerinden düşünmek için önemli bir zemin sunar (Browne ve Bakshi, 2016). Browne ve Bakshi'de sıradanlık, basitçe normallığe uyum sağlama, politik görünürlüğü terk etme ya da farklılığı silme anlamına gelmez. Aksine, LGBTİ+ öznelerin kentte yalnızca "tanınan", "temsili edilen" ya da "istisnai" özneler olarak değil, gündelik hayatın olağan akışı içinde yer alabilen kişiler olarak var olma arzusuna işaret eder. Bu anlamda sıradanlık, transgresyon ile asimilasyon ikiliğinin ötesinde düşünülmelidir: mesele normatif düzene uyum sağlamak değil, sürekli işaretlenmeden, yadırganmadan, açıklama yapmak zorunda bırakılmadan ve "olay" haline gelmeden kentte bulunabilmektir. Bu makalede "sıradanlık hakkı" kavramını, Browne ve Bakshi'nin sıradanlık tartışmasından hareketle, ancak umumi tuvalet deneyimleri üzerinden genişleterek kullanıyorum. Dolayısıyla burada sıradanlık hakkı, yerleşik bir hukuki kategori değil; transların en temel bedensel ihtiyaçlarını açıklama, kanıtlama, saklama, erteleme ya da savunma zorunluluğu olmadan karşılayabilmesini düşünmeye yarayan analitik bir kavramdır. Burada "sıradanlık hakkı" ile kast edilen, transların sıradan olmaya ya da normlara uyum sağlamaya zorlanması değil; kamusal alanda sürekli istisnai, şüpheli, tehditkâr ya da açıklama yapmak zorunda bırakılan bedenler olarak işaretlenmeden bulunabilme imkânıdır.

Bu tartışma, mekânsal adaletin duygulanımsal boyutunu da görünür kılar. Umumi tuvaletlere erişim yalnızca kapının açık olup olmamasıyla ya da hizmetin fiziksel varlığıyla ilgili değildir; bu mekânların korku, utanç, yadırganma, stres, rahatlık ve aidiyet duygularını nasıl ürettiğiyle de ilgilidir. Bu nedenle bu makalede duygulanımsal adaleti, yerleşik ve kapalı bir kavram olarak değil, kamusal altyapıların yalnızca biçimsel olarak erişilebilir olmasını değil, aynı zamanda kişilerin bedensel ihtiyaçlarını aşağılanma, açıklama zorunluluğu, tehdit ya da korku üretmeyen koşullarda karşılayabilmesini düşünmeye yarayan analitik bir öneri olarak kullanıyorum.

Gündelik taktikler ve cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvaletler

Cinsiyetlendirilmiş tuvalet rejimi, transları bir yandan teftiş edip dışlarken diğer yandan da gündelik düzeyde çeşitli taktikler geliştirmeye zorlar. de Certeau'nun strateji ve taktik ayrımı bu pratikleri düşünmek için oldukça faydalıdır. de Certeau'ya göre (1984) stratejiler, kendine ait bir yer kurabilen kurumların, düzenleyici yapıların ve iktidar biçimlerinin alanına işaret ederken; taktikler ise, kendine ait bir mekânsal dayanağı olmayanların, başkaları tarafından düzenlenmiş

alanlar içinde anlık fırsatları değerlendirerek geliştirdiği hareket biçimleridir. Bu çerçevede kadın/erkek tuvalet mimarisi, kapı işaretleri, güvenlik görevlileri, kimlik kontrolü ve şikâyet mekanizmaları stratejik düzenin parçaları olarak düşünülebilir. Buna karşılık su içmemek, başka tuvalet aramak, arkadaş ya da partnerden içeriye kontrol etmesini istemek, hızlı girip çıkmak, kadın/erkek tuvaleti arasında duruma göre seçim yapmak ya da “bu benim hakkım” diyerek itiraz etmek, bu düzen içinde geliştirilen gündelik taktikler olarak değerlendirilebilir.

Elbette bu taktikleri romantize etmemek gerekir. Transların umumi tuvaletlerde geliştirdiği manevralar çoğu zaman yaratıcı bir oyun alanından değil, güvenlik kaygısı, yorgunluk, utanç ve bedensel zorunluluktan doğar. Katılımcıların anlatılarında bu talep “cinsiyetsiz tuvalet”, “ortak tuvalet”, “cinsiyet yazmayan tuvalet” ya da “kız erkek ayrımı olmayan tuvalet” gibi farklı ifadelerle dile getirilmiştir. Bu makalede bu ifadeleri, katılımcıların kendi kullandıkları terimleri koruyarak, analitik düzeyde “cinsiyet ayrımı gözetmeyen”/ cinsiyet kapsayıcı tuvaletler başlığı altında ele alıyorum. Buradaki amacım, transları ayrı ve istisnai bir kullanıcı kategorisi olarak yeniden işaretlemek değil; mahremiyet, güvenlik, erişilebilirlik ve sıradan kullanımı birlikte düşünen bir kamusal altyapı anlayışını tartışmaya açmaktır. Sanders ve Stryker’ın cinsiyet-nötr tuvaletleri kamusal mekânın insan çeşitliliğine göre yeniden tasarlanması bağlamında ele alması ve McGuire vd.’nin güvenlik, mahremiyet ve kapsayıcı tasarım ilişkisine yaptığı vurgu, bu talebin yalnızca translar için özel bir düzenleme değil, kamusal hizmetlerin daha adil biçimde örgütlenmesine ilişkin bir mesele olduğunu bize göstermektedir (Sanders ve Stryker, 2016; McGuire vd., 2022). Bu makale de cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvaletlerin varlığını, transların bedensel ihtiyaçlarını sürekli açıklama, saklama, erteleme ya da savunma zorunluluğu olmadan karşılayabilmesi için sıradanlık hakkının maddi koşullarından biri olarak ele almaktadır.

Yöntem: Transfeminist Bir Saha Okuması

Bu makale, 2022 yılında tamamlanan yüksek lisans tezi kapsamında yürütülen nitel saha araştırmasının umumi tuvalet deneyimlerine ilişkin anlatılarına dayanmaktadır (Uslu, 2022). Araştırma kapsamında her iki kentten 10’ar olmak üzere toplam 20 trans+ kişiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamı COVID pandemisi nedeniyle çevrimiçi yürütülmüş; İstanbul sahasında iki sağır transla görüşme yapıldığı için bu görüşmelerde işaret dili çeviri desteği alınmış, Lahor görüşmelerinde ise gerektiğinde Pencapça ve Urduca’dan İngilizce’ye çeviri desteği alınmıştır. Görüşmeler, katılımcıların kentsel hizmetler, hareketlilik, güvenlik, belediye hizmetleri üzerinden gündelik mekânsal deneyimlerine odaklanmıştır. Bu yazıda ise daha geniş araştırma verisi içinden özellikle umumi tuvaletlere ilişkin anlatılar yeniden ele alınmakta; tuvalet deneyimleri beden politikaları, cinsiyetlendirilmiş mekân, sıradanlık hakkı ve duygulanımsal adalet bağlamında tartışılmaktadır. Katılımcıların isimleri anonimleştirilmiştir. Metin içinde katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgiler, anlatının analizi için gerekli olduğu ölçüde ve anonimliği koruyacak biçimde sınırlı tutulmuştur.

Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 2021/17 dosya numarasıyla değerlendirilmiş; Kurulun 11.01.2021 tarihli ve 01 sayılı toplantısında etik yönden uygun bulunmuştur. Görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı, gönüllü katılım ilkesi, görüşmeden çekilme hakları ve anlatıların nasıl kullanılacağı açıklanmış; katılımcı onamları alınmıştır. Katılımcıların güvenliği ve mahremiyeti gözetilerek tüm isimler anonimleştirilmiş, kimliklerinin açığa çıkmasına yol açabilecek bilgiler metinden çıkarılmış ya da

sınırlandırılmıştır.

Görüşme formu, kamusal alan, kentsel hizmetler, barınma, güvenlik, hareketlilik, katılım ve gündelik mekânsal deneyimlere ilişkin sorulardan oluşmuştur. Umumi tuvaletlere ilişkin anlatılar, kimi görüşmelerde doğrudan sorulara verilen yanıtlar, kimi görüşmelerde ise kamusal hizmetler, güvenlik ve hareketlilik üzerine konuşulurken açılan deneyimler üzerinden ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu makale, daha geniş araştırma verisi içinden umumi tuvaletlere ilişkin anlatıların bulunduğu kesitlere odaklanmaktadır.

Araştırma, transfeminist bir metodolojik duyarlılıkla yürütülmüştür. Bu yaklaşım, transları yalnızca ayrımcılık, dışlanma ya da mağduriyet anlatılarının taşıyıcıları/ pasif alıcıları olarak değil, kentsel mekânın işleyişini gündelik deneyimleri üzerinden analiz eden bilgi üreticileri olarak konumlandırmayı gerektirir. Feminist konumlanmış bilgi tartışmaları, araştırmacının tarafsız ve bedensiz bir gözlemci olmadığını; bilginin belirli ilişkiler, konumlar, deneyimler ve etik sorumluluklar içinde üretildiğini hatırlatır (Harding, 1991; Sultana, 2007). Transfeminist metodoloji ise bu konumlanmışlık meselesini trans deneyimlerinin bilgi üretimindeki merkezi rolüyle birlikte düşünmeye imkân verir (Johnson, 2015). Bu çerçevede katılımcı anlatıları, yalnızca bireysel deneyimler olarak değil, her iki kentte de kamusal mekânın cinsiyetlendirilmiş işleyişini açığa çıkaran analitik bilgiler olarak ele alınmıştır.

Araştırmacı olarak bu çalışmadaki konumum, hem akademik hem de aktivizm içinden gelen bir bilgi üretim süreciyle şekillenmiştir. Uzun yıllardır lubunya/trans+ alanında yürütülen örgütlenme, yerel yönetimlerle temas ve kent hakkı tartışmaları içinde yer almak, görüşme sorularının kurulma biçimini ve anlatıları yorumlama sürecini etkilemiştir. Bu konum, araştırmayı “dışarıdan” ve tarafsız bir gözlem olarak değil, etik sorumluluk, ilişkisel bilgi ve sahaya karşı hesap verebilirlik içinde yürütülen bir süreç olarak düşünmeyi gerektirmiştir.

İstanbul ve Lahor’un birlikte ele alınması, iki kenti özdeşleştirme ya da trans deneyimlerini tek bir ortak anlatıya indirgeme ya da genelleme amacı taşımamaktadır. Aksine karşılaştırma, farklı hukuki, tarihsel, kültürel ve kentsel bağlamlarda/ modellerde cinsiyetlendirilmiş altyapıların nasıl benzer ve farklı biçimlerde işlediğini tartışmaya açmak için kullanılmıştır. İstanbul anlatılarında AVM, belediye tuvaletleri, hastaneler, ulaşım alanları ve üniversite gibi kurumsal ya da yarı-kamusal mekânlarda görünüş, ses, kimlik belgesi ve güvenlik görevlisi müdahalesi üzerinden işleyen cinsiyet teftişi meselesi öne çıkmaktadır. Lahor anlatılarında ise hijyen, altyapı yetersizliği, görevlilerin müdahalesi, üçüncü cinsiyet/X kimlik gibi yasal tanınma biçimlerinin gündelik hayatta sınırlı karşılığı ve şikâyet mekanizmalarının erişilebilirliği konusu daha belirgindir.

Pakistan’da 2018 tarihli Transgender Persons (Protection of Rights) Act, trans kişilerin kendi beyan ettikleri cinsiyet kimliğiyle tanınma hakkını düzenlemiş ve istihdamdan eğitime, sağlık hakkından kamusal alanların kullanımına kadar pek çok konuda ayrımcılığı yasaklayan ve yetkili kurumlara ödevler yükleyen, bu alandaki uluslararası standartlara göre oldukça ilerici kabul edilebilecek önemli bir yasal çerçeve sunmuştur.⁴

⁴ 2018 tarihli yasa, trans kişilerin kendi beyan ettikleri/ öz-belirlenim cinsiyet kimliğiyle tanınma hakkını düzenlemiş olsa da, 2023 yılında Pakistan Federal Şeriat Mahkemesi yasanın bazı hükümlerini İslami ilkelere aykırı bulan tartışmalı bir karar vermiştir. Pakistan’da bu yasal çerçeveye dönük güncel toplumsal cinsiyet karşıtı mobilizasyon ve trans aktivistlerin buna karşı yerel siyaset içinden geliştirdiği direnişe ilişkin bir tartışma için ayrıca bkz. Uslu, 2025; güncel hukuki gelişmeler için bkz. Amnesty International, 2023; Associated Press, 2023.

Ancak bu makaledeki Lahor anlatıları, yasal tanınmanın umumi tuvalet gibi gündelik mekânsal karşılaşmalarda otomatik olarak tanınma, rahatlık ya da güvenlik üretmediğini göstermektedir. Bu durum, Pakistan’da khwaja sıra hareketinin devletle kurduğu karmaşık ilişkiyi ve yasal cinsiyet tanınmasının aynı zamanda cinsiyetin devlet tarafından düzenlenmesiyle iç içe geçtiğini tartışan çalışmalarla birlikte okunabilir (Khan, 2019). Bu nedenle karşılaştırma, yalnızca iki kent arasındaki farkları değil, umumi tuvaletlerin translar açısından nasıl farklı ölçeklerde beden politikası alanına dönüştüğünü göstermeyi amaçlar.

Pakistan bağlamında “hicra”/“khwaja sıra” gibi yerel cinsiyet kategorileri, trans deneyimlerin yalnızca Batı merkezli kimlik kavramlarıyla açıklanamayacağını gösterir. Illahe’nin Pakistan’da toplumsal cinsiyet ve hareketlilik üzerine çalışması, khwaja sıra’nın yalnızca “transgender” teriminin yerel karşılığı olmadığını, aynı zamanda guru-chela ilişkileri, dera ve topluluk ağları içinde kurulan kültürel bir kimlik olduğunu vurgular (Illahe, 2022). Bu kategoriler tarihsel olarak görünür toplumsal ve kültürel konumlara sahip olmakla birlikte, kolonyal yönetim, modern hukuk ve güncel devlet rejimleri içinde farklı biçimlerde damgalanma, kriminalizasyon ve dışlanma süreçlerinden etkilenmiştir (Hamzić, 2016; Nisar, 2018; Khan, 2019; Illahe, 2022). Bu nedenle Lahor anlatıları, hem yerel cinsiyet kategorilerinin tarihsel görünürlüğünü hem de bu görünürlüğün gündelik kamusal hizmetlere güvenli erişimi kendiliğinden sağlamadığını birlikte düşünmeyi gerektirir.

Araştırma örnekleme, iki kentteki trans+ deneyimlerin çeşitliliğini tümüyle temsil etme iddiası taşımamaktadır. Pakistan sahasında trans erkek katılımcıya ulaşmak oldukça güç olmuş; bu durum, trans erkeklerin görünürlüğü, topluluk ağlarına erişimi ve araştırma sürecinde temsiliyet bakımından dikkat çekici bir sınırlılık olarak değerlendirilmiştir ve yalnızca bir trans erkekle görüşme gerçekleştirilmiştir. Türkiye görüşmelerinde ise iki sağır trans katılımcının yer alması, umumi tuvalet deneyimlerinin yalnızca cinsiyet kimliğiyle değil, engellilik, iletişim ve kamusal hizmetlere erişim gibi kesişen boyutlarla da düşünülmesine imkân sağlamıştır. Bununla birlikte bu araştırma, örneğin mülteci transların ya da farklı engellilik deneyimlerine sahip transların umumi tuvalet deneyimlerini yeterince kapsayamamaktadır. Bu sınırlılıklar, bulguların evrenselleştirilmesi yerine, İstanbul ve Lahor’daki belirli saha anlatıları üzerinden okunmasını gerektirmektedir.

Pakistan görüşmelerinin bir kısmı İngilizce kalan kısmı çeviri aracılığıyla yürütülmüş, deşifrelerde yer yer dilsel dağınıklıklar ve çeviri kaynaklı tekrarlar ortaya çıkmıştır. Bu makalede kullanılan alıntılar Türkçeye aktarılırken anlamı değiştirmeyen sınırlı editoryal sadeleştirmeler yapılmıştır; doğrudan alıntı niteliği taşımayan, çeviri ya da deşifre sürecinde üçüncü tekil anlatı biçiminde kaydedilmiş ifadeler ise katılımcı anlatısının özeti olarak aktarılmıştır. Bu sadeleştirmeyle katılımcıların ifadelerini akademik metin içinde okunabilir kılmak amaçlanmış ve anlatıların anlamının, tonunun ve deneyimsel içeriğinin korunmasına özen gösterilmiştir. Benzer biçimde Türkiye görüşmelerinden yapılan alıntılarda da konuşma dilinden kaynaklanan tekrarlar ve kopukluklar yalnızca anlamı bozmayacak ölçüde düzenlenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

“Yanlış geldin”: Umumi tuvaletlerde cinsiyet teftişi

Umumi tuvaletler katılımcı anlatılarında, transların en yoğun biçimde cinsiyet teftişine maruz bırakıldığı alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın/erkek ayrımı, translar açısından yalnızca mekânsal bir yönlendirme değil; beden, ses, kıyafet, kimliğin ve cinsiyet ifadesinin başkaları tarafından okunmasına açık hale geldiği bir eşiktir. Bu eşikte sıradan kullanıcılar, güvenlik görevlileri ya da tuvalet görevlileri, cinsiyet rejiminin gündelik bekçileri/polisleri gibi hareket edebilmekte; transların hangi tuvalete girebileceğine, hangi mekâna ait olduğuna ya da orada bulunmasının ‘uygun’ olup olmadığına karar verebilmektedir.

Tayfun’un (erkek, 24) anlatısı bu teftişin gündelik ve sıradan biçimini açıkça gösterir: “Kadın tuvaletine girdiğim zaman hani yanlış geldin gibisinden oluyordu. Yanlış girdiniz işte... Yok diyordum yanlış girmedim, doğru girdim diyordum. Sonra hani sesten belki biraz şey yapıyorlardı, sesim erkeksi olmadığı için, bazıları şaşırıyordu falan sonra bir şey demiyorlardı.”

Burada cinsiyet okumasının yalnızca görünüşe değil, sese de bağlandığı görülmektedir. Bu kapıdan geçmek/içeri girmek, kişinin bedeninin çoklu göstergeler üzerinden değerlendirilmesine yol açar. Browne’un (2004) “bathroom problem” tartışmasında belirttiği gibi, cinsiyet açısından norm dışı ya da belirsiz okunan bedenler tuvaletlerde başkalarının bakışı ve müdahalesiyle karşı karşıya kalır. Bu nedenle “yanlış geldin” uyarısı yalnızca bireysel bir yanlış tanıma/cinsiyet ataması değil, tuvaletin kadın/erkek ikiliğini koruyan gündelik bir sınır mekanizması olarak da işleridir. Tayfun’un bu deneyimden sonra “uğraşmamak için” erkek tuvaletine yönelmesi ise teftişin yalnızca anlık bir rahatsızlık değil, sonraki mekânsal tercihleri belirleyen bir etki ürettiğini gösterir: “Bir iki hani girdim baktım böyle oluyor diye hani bunlarla mı uğraşacağım diye erkek tuvaletine girmeye başlamıştım. Orada bir sıkıntı yaşamıyordum. Uğraşmamak için, ne gereği var.”

Sağır ve nonbinary/trans maskülen bir katılımcı olan Doğu’nun (27) anlatısı ise cinsiyet teftişinin daha şiddetli ve kurumsal bir biçimini ortaya koyar. Bir AVM’de kadınlar tuvaletine girdiğinde, içerideki kadınların kendisini güvenliğe şikâyet ettiğini; güvenlik görevlisinin kendisini erkekler tuvaletine yönlendirdiğini ve pembe kimliğini göstermesine rağmen kimliğin kendisine ait olduğuna inanmadığını aktarır:

“Ben kadınlar tuvaletine gidiyordum. Bir gün kadınlar bağırarak beni güvenliğe şikâyet ettiler. Sonra güvenlik geldi beni aldı, işte erkekler tuvaletine gitmem gerektiğini söyledi. (...) Bana erkekler tuvaletinin kapısını gösterdi. O zamanlarda pembe/mavi kimlik vardı. Ben de pembe kimliğimi çıkardım, şok oldu; ‘bu sana ait değil, yalan söylüyorsun’ dedi.”

Bu anlatı resmî kimliğin, trans bedenin kamusal alandaki meşruiyetini garanti etmediğine; aksine bedenin gündelik yaşamda yeniden kanıtlanmaya zorlandığına dikkat çeker. Katılımcının devamında aktardığı bedensel ifşa anı, tuvaletin mahremiyet alanı olmaktan çıkarak güvenlik müdahalesi ve beden teftişinin alanına dönüştüğünü gösterir:

“Ben de çok sinirlendim yani, tişörtümü kaldırdım ve güvenlik şok oldu, ‘kapat’ dedi benim sütyenimi görünce. Sonra şunu düşündüm: Her seferinde bunu mu yaşayacağım? (...) Bir sorunla karşılaşmamak için erkekler tuvaletine girmeye başladım, artık erkekler tuvaletine giriyorum.”

Bender-Baird (2016)'in cinsiyete göre ayrılmış tuvaletleri disiplinler teknolojiler olarak ele alması, bu tür karşılaşmalarda bedenin yalnızca yönlendirilmediğini, aynı zamanda izlenip değerlendirildiğini ve normlara uygunluğunun sınırlanmış olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Doğu'nun anlatısında da güvenlik görevlisi, kimlik belgesi ve beden arasında kurulan ilişki, transların kamusal mekânda çoğu zaman kendi cinsiyetlerini yeniden kanıtlamaya zorlandığını gösterir.

Sonay'ın (erkek, 20) Mall of İstanbul'da yaşadığı deneyim ise cinsiyet teftişinin ahlaki panik ve sapkınlaştırma diliyle nasıl birleştiğini gösterir: “Orda kadınlar tuvaletine girdim. (...) Elimi yıkamaya geçtim. Kadın ‘napıyorsun terbiyesiz’ diye bir bağırdı. ‘Efendim, ne yapmışım yani?’ dedim. ‘Görmüyor musun kadınlar tuvaleti? Bir de pişkin pişkin elini yıkıyorsun’ dedi.”

Sonay bu deneyimi yalnızca yanlış anlaşılma olarak değil, trans/lubunya bedenlerin sapkınlaştırılması olarak yorumluyor:

“Neden başta benim kimliğime, saçıma başıma, giyinişime saygı göstermiyorsun? (...) Bizi sapkın olarak görüyorlar. Yani biz bir sapıgız sanki. (...) Bir tuvalete giremem kolay kolay. Zaten bu dakikadan sonra artık hep erkeğe girmeye başladım. Oraya da çok fazla girmek istemiyorum açıkçası. (...) Tuvalet hâlâ bir sıkıntı.”

Burada müdahalenin yalnızca “yanlış kapıdan girme” meselesi olmadığı; “terbiyesizlik” ve “sapkınlık” diliyle trans/lubunya bedenin ahlaki bir tehdit olarak kurulduğu açıktır. Kadın tuvaletlerinin “korunmuş alan” olarak kurulması, transları ve cinsiyet normlarına uymayan bedenleri potansiyel tehdit haline getiren söylemlerle iç içe geçebilir (Jones ve Slater, 2020; Sanders ve Stryker, 2016). Bu nedenle Sonay'ın anlatısı, umumi tuvaletlerin yalnızca cinsiyetin değil, ahlak, mahremiyet ve kamusal meşruiyetin de denetlendiği alanlar olduğunu gösterir.

Lahor anlatılarında da cinsiyet teftişi, görevlilerin ve tuvalet düzeninin transların hangi tarafa girebileceğine karar vermesi üzerinden belirginleşir. Aisha (hicra, 40), kadınlar tuvaletini kullanmak istediğinde görevlilerin buna izin vermediğini ve kimi zaman erkekler tuvaletine yönlendirdiğini aktarır: “Görevliler ve tuvalet çalışanları kadınlar tarafına gitmesine izin vermiyor; bu yüzden bazen erkekler tarafına gitmesini söylüyorlar.”

Aisha bu deneyimi cinsiyet ifadesine göre yargılanmak olarak tarif ediyor: “Onu cinsiyet ifadesine göre yargılıyorlar.”

Bu anlatı, daha önce de bahsedilen üçüncü cinsiyet/X kimlik gibi yasal tanınma biçimlerinin gündelik mekânsal tanınmayı kendiliğinden üretmediğini gösterir. Yasal statü, tuvalet kapısında görevlinin bakışı, mekânın kadın/erkek ayrımı ve kişinin cinsiyet ifadesinin nasıl okunduğu karşısında sınırlı kalabilmektedir. Robinson vd. (2025)'nin Güney Asya bağlamında görünüş/cinsiyet ifadesi temelli ayrımcılığa ve WASH hizmetlerinde trans/gender non-conforming kişilerin dışarıda bırakılmasına yaptığı vurgu, Lahor anlatılarında görülen bu gündelik teftişi anlamak için önemlidir. Bununla birlikte cinsiyet teftişi her zaman geri çekilme ile sonuçlanmaz. Zainab (46, X kimlik), kadınlar tuvaletini kullandığını, gerektiğinde görevlilerle tartıştığını ve bunu bir hak meselesi olarak gördüğünü belirtir:

“Kadınlar tarafına gidiyor. (...) Bu onun hakkı. (...) Vergi ödüyorum. (...) Diğer kadınlar gibi kadın olduğunu açıklıyor ve ne olursa olsun kadınlar tarafındaki tuvaleti kullanıyor.”

Bu anlatı, tuvalet kullanımını yalnızca bedensel ihtiyaç değil, kenttaşlık ve kamusal hizmet hakkı olarak kurar. Zainab’ın hak iddiası, transların cinsiyetlendirilmiş mekânlarda yalnızca dışlanan ya da geri çekilen özneler olmadığını; kimi zaman doğrudan itiraz ederek ve mevcut mekânsal düzeni zorlayarak var olduklarını gösterir.

Bu bölümde ele alınan anlatılar, umumi tuvaletlerin translar açısından yalnızca biyolojik ihtiyacın giderildiği nötr alanlar olmadığını gösterir. Tuvalet, bedenin cinsiyetinin başkaları tarafından okunduğu, kimliğin sorgulandığı, mahremiyetin ihlal edilebildiği ve varoluşunun gündelik olarak sınandığı bir mekân haline gelir. Bu nedenle cinsiyet teftişi yalnızca devletin, hukukun ya da resmî kurumların işlettiği bir denetim değildir; sıradan/diğer kullanıcılar, güvenlik görevlileri, görevliler, kapı işaretleri ve bakışlar aracılığıyla gündelik hayatın en sıradan anlarında yeniden üretilir.

Su İçmemek, tutmak, dayanmak: Bedensel özdenetim ve duygulanımsal yük

Tuvalet deneyimi yalnızca mekânsal dışlanma, yanlış yerde olma ya da sözlü müdahale düzeyinde kalmaz; kişinin kendi bedeniyle kurduğu ilişkiyi de etkiler ve dönüştürür. Kamusal tuvalete güvenli, rahat ve yadırganmadan erişememe ihtimali, bedeni gün başlamadan önce yönetmeye zorlar. Böylece tuvalet meselesi, yalnızca dışarıda karşılaşılan bir sorun olmaktan çıkar; su içme, yemek yeme, dışarıda kalma süresi, rota belirleme ve hareket planı gibi gündelik kararların içine yerleşir.

Dilhan’ın (erkek, 24) anlatısı, bu bedensel özdenetimi en açık biçiminde gösterir: “Sabah güne başlar başlamaz tedbir almaya başlıyoruz. Hani su içmiyorsun, bir şeyler çok yemiyorsun ki gün içerisinde çok ihtiyacın olmasın.”

Bu ifade, umumi tuvaletlere erişememenin bedene nasıl yerleştiğini çarpıcı biçimde gösterir. Burada mesele yalnızca tuvaletin bulunup bulunmaması değildir; kamusal alana çıkmadan önce tedbir alınarak bedenin sınırları, açlığı, tokluğu ve olası ihtiyaçları yönetilmeye başlanır. Kamusal altyapının dışlayıcılığı, kişinin mesanesinde, susuzluğunda, yemek düzeninde ve gün planında yer edinir. Herman (2013)’ın kamusal tuvalet erişimi ile azınlık stresi, kaçınma ve kendini sınırlama pratikleri arasındaki ilişkiye yaptığı vurgu, bu anlatıyı daha geniş bir bağlama yerleştirir. Benzer biçimde Dubin vd. (2021) de trans ve nonbinary kişilerin tuvalet erişimini gündelik rota, hareketlilik ve sağlıkla birlikte planlamak zorunda kaldıklarını göstermiştir.

İlker’in (erkek, 25, evli) anlatısı da tuvalet kullanımının bedensel stres ve sürekli hesaplama ürettiğini gösterir. Cinsiyet uyum süreci öncesinde kadınlar ve erkekler tuvaleti arasında sıkıştığını anlatır: “O zamanlar mecbur kız tuvaletine gidiyorum, erkeğe giremem. Eee kıza girdiğim zaman da tuhaf bakıyorlar. Erkeğe girdiğim zaman da tuhaf bakıyorlar. Eee nereye girsem?”

Bu soru, ikili tuvalet rejiminin translar için - özellikle de uyum sürecinde olanlar için- yarattığı

imkânsızlığı çok yalın biçimde ortaya koyar. Kişi hangi kapıdan girerse girsın bakışa, şüpheye ya da rahatsızlığa maruz bırakılacağını bilerek hareket eder. İlker bu deneyimi yalnızca mental bir tereddüt olarak değil, bedensel stres olarak da aktarmıştır: “Genelde ben dışarıda tuvaletimi yapmam. (...) İnsanlar bakıyormuş, anlıyormuş gibi geliyordu eskiden. (...) Strese giriyorsun, avuç içlerin terliyor.”

Burada korku soyut bir duygu olarak değil; avuç içlerinde terleme, bedeni kasma, bekleme ve kaçınma olarak yaşanır. Tuvalet, bedensel rahatlama alanı olması gerekirken, bedenin alarma geçtiği bir eşiğe dönüşür. McGuire vd. (2022)’nin tuvalet erişimi, güvenlik ve ruhsal/fiziksel sağlık arasındaki ilişkiye yaptığı vurgu, bu tür deneyimlerin yalnızca “rahatsızlık” değil, gündelik yaşamı ve bedensel iyi oluşu/iyilik halini etkileyen yapısal meseleler olduğunu gösterir. Benzer biçimde Seelman (2016)’ın kampüslerde tuvalet ve barınma erişimine ilişkin çalışması da bu tür erişim engellerinin psikolojik iyi oluş ve kamusal hayata katılım üzerinde ciddi sonuçlar üretebildiğini ortaya koymaktadır.

Lahor anlatılarında da korku ve kaçınma, özellikle uyum süreci, hijyen ve kamusal tuvaletlerin güvenli olup olmadığıyla birlikte ortaya çıkar. Shayan (erkek, 33), uyum sürecinin erken döneminde umumi tuvaletleri kullanmaktan çok korktuğunu, bugün daha güvende hissetse de korkunun tamamen kaybolmadığını söyler: “Geçiş [uyum] sürecimin erken dönemlerinde çok korkuyordum. (...) Şimdi kendimi güvende hissediyorum ama aynı zamanda korku hâlâ orada bir yerde duruyor.”

Bu anlatı, zamanla daha fazla güvenlik hissedilse bile tuvalet deneyiminin bedende bir hafıza bıraktığına işaret eder. Passing (cinsiyet ifadesinin normla uyumlu olması/‘alıktırmama’), kurumsal standartlar ya da kişinin uyum sürecinde bulunduğu aşama deneyimi dönüştürebilir; ancak yine de korku, kamusal mekânla kurulan ilişkinin içine yerleşmiş bir duygulanımsal iz olarak kalabilir.

Nadia’nın (kadın, 20) anlatısı, kaçınmanın daha keskin bir biçimini gösterir. Umumi tuvaletleri kullanıp kullanmadığı sorulduğunda verdiği yanıt çok nettir: “Umumi tuvaletleri kullanmayı hayal bile edemiyorum.”

Nadia, bu kaçınmayı hem kadın/erkek olarak ayrışan tuvaletlerde duyduğu rahatsızlıkla hem de hijyen sorunuyla ilişkilendirir. Benzer biçimde Maryam (kadın, 23) de umumi tuvaletleri hiç kullanmadığını, güvenli ve hijyenik bulmadığını aktarır. İşi gereği (community mobilizer) bütün gün yollarda olduğunda buna nasıl çözüm bulduğu sorulduğunda, topluluk üyelerinin evlerine ya da deralara (khwaja sira/hicra topluluklarının gündelik yaşam, bakım ve dayanışma mekânları) gittiğinde onların tuvaletlerini kullandığını söyler. Bu anlatı, dera’nın yalnızca ikamet ya da topluluk örgütlenmesi değil, aynı zamanda gözetimden uzaklaşma, güvenlik, bakım ve bedensel ihtiyaçların karşılanması açısından da işlev görebildiğini gösterir. Illahe’nin çalışmasında da dera ve guru-chela ilişkisi, khwaja sira kişiler için toplumsal cinsiyet disiplininin daha az hissedildiği, destek ve rahatlık sağlayan bir ağ olarak tartışılır (Illahe, 2022). Bu durum, khwaja sira/hicra topluluklarında topluluk üyelerinin birlikte yaşadığı deraların gündelik güvenlik, bakım ve mekânsal aidiyet açısından da önemli bir mekân olduğunu tartışan çalışmalarla birlikte okunabilir (Hamzić, 2019).

Ancak tuvaletten kaçınmak her zaman mümkün değildir. Amina'nın (kadın, 46) anlatısı bu açıdan özellikle dikkate değerdir. Diyabet hastası olduğu için tuvalet ihtiyacını erteleyemediğini ve bu nedenle kamusal tuvaletleri kullanmak zorunda kaldığını belirten Amina için tuvalet, ertelenebilir bir ihtiyaç değil, sağlık durumuyla doğrudan ilişkili acil bir bedensel gereklilik olarak ortaya çıkar. Amina, kadınlar tuvaletini kullandığını ancak hijyen sorunu nedeniyle bunu istemeden yaptığını aktarır: "İhtiyacı olduğu için gidiyor ama gitmek istemiyor; çünkü hijyen açısından iyi değil." Bu anlatı, umumi tuvaletlere erişimin tüm translar için aynı biçimde deneyimlenmediğini; kronik hastalık, yaş, bedensel ihtiyaçların aciliyeti ve hijyen koşullarının trans kimlikle kesişerek farklı kırılğanlıklar ürettiğini gösterir. Bazı katılımcılar tuvalete gitmekten kaçınarak, su içmeyerek ya da alternatif mekânlara yönelerek olası riskleri yönetmeye çalışırken; bazı bedenler için bu ihtiyacın ertelenmesi mümkün değildir. Bu nedenle umumi tuvaletlerin erişilebilirliği/kullanılabilirliği tüm kullanıcılar için aynı sonuçları üretmez; sağlık durumu, hareketlilik, çalışma koşulları ve gün içinde dışarıda kalma süresi bu deneyimi farklılaştırır.

Lahor anlatılarında hijyen ve fiziksel altyapı, tuvalet deneyiminin en sık tekrarlanan boyutlarından biri olarak karşımıza çıkar. Hina (kadın, 32), umumi tuvaletlerden çoğunlukla hijyen nedeniyle kaçındıklarını söyler: "Genelde oraya gitmekten kaçınıyoruz. Cinsiyet dostu olmadıkları için değil, çoğu hijyenik standartları pek karşılamıyor. (...) Eğer gitmemiz gerekiyorsa genellikle McDonald's ya da KFC gibi temiz sistemleri olan yerlere gidiyoruz."

Arida (kadın, 24) park, otobüs terminali ve tren istasyonlarındaki tuvaletleri hijyenik bulmadığı için kullanmadığını; AVM ve sinema gibi yerlerdeki tuvaletleri daha kullanılabılır bulduğunu belirtmiştir. Mahin (kadın, 23) ise kamusal tuvaletleri çok az kullandığını, bazı tuvaletlerde kilitlerin bozuk olduğunu ve bunun güvenlik hissini azalttığını ifade eder. Shazia (kadın, 31) neredeyse her gün işe giderken umumi tuvalet kullandığını, güvenlikten çok temizlik sorunu yaşadığını söyler. Bu çeşitlilik, Lahor'da meselenin cinsiyet kimliğine yönelik ayrımcılığın yanı sıra hijyen, bakım/kilit, ücretli/ücretsiz ayrımı ve ticari mekânlara yönelme gibi altyapısal boyutlarla da şekillendiğini gösterir.

Bu bölümdeki anlatılar, tuvalet meselesinin yalnızca "hangi kapıdan girileceği" sorusundan ibaret olmadığını ortaya koyar. Umumi tuvalete güvenli ve rahat biçimde erişememe, transların bedenlerini gün başlamadan önce ayarlamalarına, su ve yemek tüketimini sınırlandırmalarına, korku ve stresle hareket etmelerine, hijyenik ya da daha güvenli alternatifler aramalarına neden olur. Böylece kamusal altyapı, bedenin sınırları, korkuları, sağlık durumu ve hareket planlarıyla birlikte yönetildiği bir beden politikası alanına dönüşür.

Taktikler ve cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvalet talebi

Transların anlatıları yalnızca dışlanma, korku ya da geri çekilme deneyimlerinden ibaret değildir; katılımcıların cinsiyetlendirilmiş tuvalet rejimi içinde farklı gündelik taktikler geliştirdiği görülmektedir: tuvaletten kaçınmak, başka mekânlara yönelmek, birinden içeriye kontrol etmesini istemek, hızlı girip çıkmak, tartışmak, hak iddia etmek ya da cinsiyet ayrımı gözetmeyen/kapsayıcı tuvalet talep etmek gibi... Bu taktikler, cinsiyete göre ayrılmış tuvalet düzenini tamamen dönüştürmese de bu düzen içinde hareket edebilmek, riski azaltmak ve

bedensel ihtiyacı karşılayabilmek için geliştirilen gündelik manevralardır.

de Certeau'nun strateji ve taktik ayrımı bu anlatıların değerlendirilmesinde kullanışlı bir zemin oluşturur. Kadın/erkek tuvaletlerinin mimari yapısı, kapı işaretleri, güvenlik görevlileri ve şikâyet mekanizmaları, -yani kurumsal/mekânsal düzenlemeler tarafından kurulan alan- stratejik alanı oluşturur. Katılımcıların geliştirdiği pratikler ise, çoğu zaman kendilerini dışlayan bu düzen içinde hareket etmeye yarayan taktiklerdir (de Certeau, 1984). Ancak 'direniş imkanı'nı da barındıran bu taktikleri romantize etmemek önemlidir; çünkü çoğu zaman özgürleştirici bir oyun alanından ziyade, korku, yorgunluk, utanç ve bedensel zorunluluk içinden doğarlar.

İlker'in (erkek, 25, evli) partnerinden tuvaleti kontrol etmesini istemesi, bu taktiklerin en somut örneklerinden biridir: "Selin'e git bak diyordum. Git bak, biri var mı yok mu? Boş bir yer bulmaya çalışıyor. Bir yer. Boş bir yer bulduğum zaman giriyordum."

Burada tuvalet kullanımının bireysel ve mahrem bir pratik olmaktan çıkıp, riskin birlikte yönetildiği bir dayanışma pratiğine dönüştüğü görülmektedir. Tuvalet girmek için önce mekânın boş olup olmadığının kontrol edilmesi, içerideki insanların çıkmasının beklenmesi ve hızlıca girip çıkılması gerektiğinden tuvalet; bedensel ihtiyacın rahatça karşılandığı bir yer değil, zamanlama, kontrol, bekleme ve eşlik gerektiren bir mekân haline gelir.

Tayfun'un (erkek, 24) "uğraşmamak için" erkek tuvaletine yönelmesi de benzer bir taktik olarak okunabilir: "Bir iki hani girdim baktım böyle oluyor diye hani bunlarla mı uğraşacağım diye erkek tuvaletine girmeye başlamıştım. Orada bir sıkıntı yaşamıyordum. Uğraşmamak için, ne gereği var."

Katılımcı -uyum sürecinde olan ve kimliğinin cinsiyet hanesinde de 'kadın' yazan-, kadınlar tuvaletinde tekrar tekrar açıklama yapmak, uyarılmak ya da yanlış yerde olmakla suçlanmak yerine, çatışma/ stres ihtimalini azaltacak bir mekânsal karar alır. Bu karar, cinsiyetlendirilmiş tuvalet düzeninin yarattığı yorgunluk ve bıkkınlıkla da ilişkilidir; "uğraşmamak" ifadesi, sıradan bir bedensel ihtiyacın nasıl sürekli müzakere ve savunma/açıklama gerektiren bir alana dönüştüğünü bize gösterir.

Lahor anlatılarında taktikler çoğu zaman daha temiz, daha denetimli ya da daha güvenli görülen alternatif mekânlara yönelme biçiminde ortaya çıkar. Yukarıda Hina'nın anlatısında görüldüğü gibi, McDonald's ya da KFC gibi daha temiz ve denetimli ticari mekânlara yönelmek, Lahor'da kamusal tuvaletin kullanılamaz hale geldiği durumlarda geliştirilen temel taktiklerden biridir.

Arida (kadın, 24), park, otobüs ve tren istasyonu tuvaletlerini kullanmadığını, AVM ve sinema gibi yerlerdeki tuvaletleri daha güvenli ve hijyenik bulduğunu belirtir. Amina (kadın, 46) ise şehir içindeki tuvaletlerin hijyen açısından sorunlu olduğunu, buna karşılık otoyol üzerindeki ücretli dinlenme tesisi tuvaletlerini daha kullanılabılır bulduğunu aktarır. Bu anlatılar, kamusal tuvaletin kullanılamaz hale geldiği durumlarda bedensel ihtiyacın ticari ve daha denetimli mekânlara taşındığını gösterir. Böylece tuvaletten faydalanabilme hakkı, kamusal bir hizmet olmaktan çıkıp tüketim mekânlarının erişim koşullarına bağlı hale gelebilir.

Bazı anlatılarda ise taktik, geri çekilme değil doğrudan hak iddiasında bulunma olarak kurulur. Benzer biçimde, yukarıda aktarılan Zainab örneğinde geri çekilme yerine doğrudan hak iddiası öne çıkar. Zainab'ın anlatısı, tuvalet kullanımını yalnızca hijyen ya da mahremiyet meselesi olmaktan çıkarır; kenttaşlık, kentsel hizmete erişim hakkı ve gündelik tanınma meselesi haline getirir. “Vergi ödüyorum” vurgusu, umumi tuvaleti bir kamusal hizmet olarak sahiplendiğini gösterir. “Diğer kadınlar gibi kadın olduğunu açıklamayı” ise yasal tanınma, toplumsal kabul ve gündelik mekânsal pratik arasındaki gerilimi görünür kılarak sıradanlık hakkının doğrudan politik dile dönüştüğü dikkat çekici bir andır.

Katılımcıların önemli bir kısmı, yaşanan sorunların çözümü için cinsiyetsiz/cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvaletlere ihtiyaç olduğunu belirtir. Doğu (Nonbinary, 27, sağır), kadın/erkek ayrımı olmayan bir tuvaletin birçok sorunu ortadan kaldıracıcağını söyler: “Kız erkek ayrımı olmadığı bir tuvalet olsa aslında problem çıkmaz, girebilirsin. Olsa iyi olur yani, clublara gittiğimizde, dışarıda mekânlara gittiğimiz yerlerde var ya girip çıkıyor insanlar tuvalete bir sorun olmuyor.”

Tayfun da benzer biçimde cinsiyet yazmayan tuvaletlerin olabileceğini belirtmiştir: “Cinsiyet yazmayan tuvaletler olabilir.”

Buse (kadın, 31, sağır) ise çözümü yalnızca mekânsal bir düzenleme olarak değil, gündelik karşılaşmanın dönüşmesi olarak da düşünür: “Cinsiyetsiz tuvalet yaratarak, işte trans olduğumu birine gösterdiğimde hah tamam o zaman deyip bir sorun yaratmayacak insanların varlığına ihtiyaç var. (...) İnsanlar konuşmaktan [işaret dilinden] anlasalar bu problem çıkmaz aslında, ben transım dediğimde tamam deseler o zaman sorun yaşanmaz.”

Buse'nin anlatısı, cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvalet talebinin yalnızca mimari bir düzenleme olmadığını; iletişim erişilebilirliğiyle de ilişkili olduğunu gösterir. “İnsanlar konuşmaktan [işaret dilinden] anlasalar” ifadesi, tuvalette yaşanan gerilimin yalnızca trans kimliğin açıklanmasıyla değil, bu açıklamanın hangi iletişim araçlarıyla mümkün olup olmadığıyla da ilişkili olduğunu ortaya koyar. Bu nedenle Buse'nin talebi, hem trans kapsayıcılığı hem de sağır lubunyaların kamusal hizmetlerde iletişimsel erişimini birlikte düşünmeyi gerektirir.

Lahor anlatılarında da benzer biçimde üçüncü ya da gender-neutral tuvalet talebi dile getirilir. Nadia (kadın, 20), mevcut kadın/erkek ayrımının ve hijyen sorunlarının umumi tuvaletleri kullanılamaz hale getirdiğini belirtirken, çözüm olarak üçüncü ya da herkesin kullanabileceği gender-neutral bir tuvalet yapılabileceğini ifade eder: “Eğer üçüncü [cinsiyet için] bir tuvalet yapamıyorlarsa, herkesin gidip kullanabileceği gender-neutral bir tuvalet yapabilirler.”

Bu talep yalnızca kimlik temelli bir tanınma meselesi değildir. Aynı zamanda bakışı, görevlilerin kararını, kadın/erkek kapıları arasında sıkışmayı ve sürekli açıklama yapma zorunluluğunu azaltabilecek bir altyapı talebi olarak okunabilir. Bu açıdan cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvalet tartışması, yalnızca transların erişimini değil, cinsiyetli altyapıların farklı bedenleri ve bakım ilişkilerini nasıl dışarıda bıraktığını da düşünmeyi gerektirir (Davis, 2017). Sanders ve Stryker'ın cinsiyet-nötr tuvaletleri kamusal mekânın insan çeşitliliğine göre yeniden tasarlanması bağlamında ele alması ve McGuire vd.'nin güvenlik, mahremiyet ve kapsayıcı tasarım ilişkisine

yaptığı vurgu, bu talebin yalnızca translar için özel bir düzenleme değil, kamusal altyapının daha adil biçimde örgütlenmesiyle ilgili olduğunu göstermiştir (Sanders ve Stryker, 2016; McGuire vd., 2022).

Türkiye’de cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvaletlere ilişkin sınırlı ama önemli örnekler, özellikle üniversite kampüsleri ve kuir/LGBTİ+ dostu mekânlar etrafında görünür olmuştur. Boğaziçi Üniversitesi’nde BÜLGBTİ+’nin çalışmaları sonucunda ilk “cinsiyetsiz tuvaletlerin” kullanıma açılması, bu talebin kampüs politikaları içinde somut bir kazanıma dönüşebildiğini göstermektedir (Kaos GL, 2016; Gaia Dergi, 2016). Benzer biçimde Koç Üniversitesi’nde de Koç KUIR’in çabaları sonucunda 2022 yılında dokuz cinsiyetsiz tuvaletin açıldığı duyurulmuştur (Kaos GL, 2022; ÜniKuir, 2022). ODTÜ LGBTİ+ Dayanışması’nın 420 öğrencinin imzasıyla yaptığı cinsiyetsiz tuvalet başvurusunun kayda geçirilmemesi ve öğrencilerin bu talebi “kuir çışı” ve “trans çışı” yazılı pet şişelerle görünür kılması ise, bu tür taleplerin kimi zaman basit bir tabela değişikliğinden çok daha fazlası olarak, kurumsal tanınma ve güvenli alan mücadelesine dönüştüğünü gösterir (Tahaoğlu, 2017). Pembe Hayat’ın “Travesti Teftişte” video serisi ise Ankara’daki kafe, bar, kuaför, mağaza ve benzeri mekânları LGBTİ+’ların gündelik kullanım deneyimi açısından değerlendirirken, tuvaletlerin cinsiyetlendirilmiş olup olmadığını kapsayıcılık ölçütlerinden biri haline getirmiştir (Kaos GL, 2019). Ancak bu örnekler, cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvalet talebinin yalnızca soyut bir hak iddiası olmadığını gösterdiği kadar, bu tür kazanımların kurumsal iklim, öğrenci/aktivist örgütlenmelerinin sürekliliğine ve politik koşullara bağlı olarak kırılabilir olabileceğini de hatırlatır. Bu nedenle mesele yalnızca “cinsiyetsiz tuvalet var mı yok mu?” sorusuyla sınırlı değildir; bu düzenlemelerin nasıl işaretlendiği, kimler tarafından nasıl deneyimlendiği, sürdürülüp sürdürülemediği ve sıradan kullanımı mümkün kılmadığı da önemlidir.

Irmak’ın Boğaziçi Üniversitesi’ndeki cinsiyetsiz tuvalete ilişkin anlatısı bu gerilimi çok iyi gösterir: “Boğaziçi’nde hep cinsiyetsiz tuvaleti kullanıyordum. Baya cinsiyetsiz tuvalet, gökkuşakları falan. Tuvalete mi geldim eyleme mi geldim? İşe geç arkadaşım ya. Yani çok güzel bir kazanım tabii ki de, yani öyle şeyler vardı kapısında.”

Irmak’ın (kadın, 26) ifadesi, cinsiyetsiz tuvalet talebini reddetmez; aksine, bunu “güzel bir kazanım” olarak tanımlar ancak aynı zamanda bu kazanımın aşırı işaretlenmesiyle, tuvalete gitmek gibi sıradan bir bedensel ihtiyacın yeniden politik bir görünürlük anına dönüşmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Bu anlatı, cinsiyetsiz tuvaletlerin yalnızca sembolik görünürlük ya da temsil meselesi olarak değil, sıradan kullanım hakkı üzerinden düşünülmesi gerektiğini gösterir. Translar için daha adil bir tuvalet düzeni, yalnızca ayrı bir kategori açmak değil; bedensel ihtiyacın açıklama, savunma ya da politik jest haline gelmeden karşılanabilmesini mümkün kılmak anlamına gelir.

Bu nedenle cinsiyete göre ayrılmamış tuvalet talebi, yalnızca teknik bir mimari düzenleme ya da kimlik temelli bir tanınma talebi değildir; cinsiyetlendirilmiş tuvalet düzeninin ürettiği gündelik taktik zorunluluklarını azaltmayı, transların kamusal alanda bedensel ihtiyaçlarını yadırganmadan karşılayabilmesini ve sıradan bir kenttaş olarak var olabilmesini mümkün kılmayı hedefler. Burada sıradanlık meselesi, her bedensel ihtiyacın politik bir savunmaya dönüşmediği daha adil bir kamusal yaşam talebidir.

İstanbul ve Lahor'u Birlikte Düşünmek

İstanbul ve Lahor'u birlikte ele almak, iki kenti ya da katılımcıların deneyimlerini aynılaştırmak değil, farklı tarihsel, hukuki, kültürel ve kentsel bağlamlarda umumi tuvaletlerin translar açısından nasıl cinsiyetlendirilmiş, sınıfsallaşmış ve duygulanımsal olarak yüklü mekânlara dönüştüğünü görünür kılmayı amaçlamaktadır. Her iki kentte de umumi tuvaletler, bedensel ihtiyacın karşılandığı cinsiyet-nötr altyapılar varsayımını sorunsallaştırarak bedenin okunabilirliğinin, hangi mekâna ait sayılacağı ve kamusal alanda bulunma meşruiyetinin sınındığı eşikler haline gelir.

İstanbul anlatılarında özellikle AVM, hastane tuvaleti, ulaşım alanları ve üniversite gibi kurumsal ya da yarı-kamusal mekânlarda işleyen cinsiyet teftişi öne çıkar. Görünüş, ses, kimlik belgesi, akbil/istanbulkart, güvenlik görevlisi müdahalesi ve sıradan kullanıcıların şikâyeti, transların hangi tuvalete girebileceğini belirleyen gündelik denetim mekanizmalarına dönüşür. Doğu'nun pembe kimliğini göstermesine rağmen güvenlik görevlisinin kimliğe inanmaması, Tayfun'un sesinin cinsiyet okumasını değiştirmesi ya da Sonay'ın "sapkın" olarak görülme anlatısı, İstanbul'da tuvalet deneyiminin yalnızca mekânsal erişim değil, bedenin sürekli okunması ve kanıtlanmasıyla ilişkili olduğunu gösterir.

Lahor anlatılarında ise cinsiyet teftişi hijyen, altyapı, görevli müdahalesi ve hizmetlerin sınıfsal dağılımıyla daha belirgin biçimde iç içe geçmektedir. Katılımcılar park, otobüs terminali ve tren istasyonu gibi alanlardaki tuvaletleri çoğunlukla hijyenik bulmadıkları için kullanmadıklarını; ihtiyaç duyduklarında McDonald's, KFC, AVM, sinema ya da otoyol üzerindeki daha denetimli ticari mekânlara yöneldiklerini anlatır. Bu durum, umumi tuvaletin kullanılamaz hale geldiği koşullarda bedensel ihtiyacın ticari mekânların erişim koşullarına bağlandığına işaret eder. Bu açıdan Lahor anlatıları, tuvalet meselesinin yalnızca cinsiyet kategorileriyle değil, kentsel altyapı, sınıf, bakım ve güvenlik rejimleriyle birlikte düşünülmesi gerektiğini de gösterir (Patel, 2017). Aynı zamanda Aisha'nın kadınlar tuvaletine alınmaması ve Zainab'ın kadınlar tuvaletini kullanmayı vergi, hak ve kadınlık iddiası üzerinden savunması, Lahor'da cinsiyetlendirilmiş tuvaletlerin yasal tanınma ile gündelik mekânsal tanınma arasındaki gerilimi görünür kıldığını gösterir.

Pakistan'da 2018 tarihli Transgender Persons (Protection of Rights) Act ile güçlenen yasal tanınma biçimlerinin varlığı, transların gündelik mekânsal tanınmasını kendiliğinden garanti etmez. Bu ayırım, yasal tanınmanın gündelik hayatın yaşanabilirliğini kendiliğinden üretmediğini vurgulayan çalışmalarla da birlikte düşünülebilir (Banerjea vd., 2023). Zainab'ın hak iddiası, bu tanınmanın kamusal hizmetlere erişimle ilişkilendirilebileceğini gösterirken; Aisha'nın kadınlar tuvaletine alınmaması, görevlilerin cinsiyet ifadesine göre karar vermeyi sürdürdüğünü ortaya koyar. Türkiye'de ise kimlik belgesi, güvenlik görevlisi ve kullanıcı bakışı arasındaki gerilim, trans bedenin kamusal alanda sürekli yeniden doğrulanmaya zorlandığını gösterir. Dolayısıyla iki kentte hukuki ve kurumsal bağlamlar farklı olsa da, cinsiyetlendirilmiş tuvalet altyapısı transları açıklama yapmaya, bedenini ayarlamaya, güvenli ya da temiz mekân aramaya ve çoğu zaman en sıradan bedensel ihtiyacı politik bir müzakereye dönüştürmeye zorlar.

Bu karşılaştırma/birlikte okuma, umumi tuvaletlerin translar açısından yalnızca cinsiyet kimliği

temelinde ayrımcılık üreten mekânlar olmadığını; aynı zamanda hijyen, altyapı, sınıf, hukuki tanınma, güvenlik ve duygulanımsal yüklerle birlikte işlediğini gösterir. İstanbul ve Lahor anlatıları arasındaki farklar, deneyimlerin bağlama göre değiştiğini; ortaklıklar ise cinsiyete göre ayrılmış tuvaletlerin trans bedenleri nasıl sürekli okunabilir, açıklanabilir ve denetlenebilir kıldığını ortaya koyar. Bu nedenle umumi tuvaletleri translar açısından düşünmek, yalnızca kapıdaki kadın/erkek işaretlerini değil, kamusal mekânın kimin için sıradan, kimin için riskli ve kimin için sürekli müzakere gerektiren bir alan olduğunu da sorgulamayı gerektirir.

Sonuç: Mekânsal Adalet Olarak Sıradanlık ve Duygulanımsal Adalet

Bu makale, İstanbul ve Lahor'da transların umumi tuvalet deneyimlerinden hareketle, cinsiyete göre ayrılmış tuvaletlerin yalnızca gündelik ihtiyaç alanları olmadığını; bedenın okunabilirliğinin, cinsiyetin doğrulanabilirliğinin ve kamusal alanda bulunma meşruiyetinin sınındığı mikro-politik eşikler olarak işlediğini tartışmıştır. Katılımcı anlatıları, umumi tuvaletlerin translar açısından cinsiyet teftişi, güvenlik görevlisi müdahalesi, sıradan kullanıcıların bakışı, kimlik sorgusu, bedensel özenetim, hijyen ve altyapı sorunlarıyla iç içe geçtiğini gösterdi. Böylece tuvalet, biyolojik ihtiyacın giderildiği nötr bir altyapı olmaktan öte, trans bedenlerin gündelik olarak okunduğu, denetlendiği, kimi zaman yerinden edildiği ve kimi zaman da hak iddiasıyla yeniden kurulduğu bir mekâna dönüşmektedir.

Bu bulgular, beden politikalarının yalnızca sağlık, üreme, güzellik, spor, hukuk ya da kimlik belgeleri alanında işlemediğini; su içmek, yemek yememek, tuvaleti tutmak, hangi kapıdan girileceğine karar vermek, bakışa maruz kalmak, güvenliğe açıklama yapmak ya da birinden içeriği kontrol etmesini istemek gibi gündelik pratiklerde de işlediğini göstermektedir. Umumi tuvaletlere erişememe ya da bu mekânlarda sürekli teftişe açık hale gelme, transların bedenlerini kamusal alana çıkmadan önce yönetmelerine neden olur. Bu nedenle tuvalet meselesi, yalnızca mekâna giriş ya da hizmetten yararlanma sorunu değil; bedenın sınırları, korkuları, utançları ve hareket planlarıyla birlikte yönetildiği bir kamusal beden politikasıdır.

Makalenin önerdiği “sıradanlık hakkı” kavramı, bu noktada merkezi hale gelmekte; Browne ve Bakshi'nin sıradanlık tartışmasından hareketle, ancak umumi tuvalet deneyimleri üzerinden genişletilen bu kavram, transların normlara uyum sağlaması, politik görünmezliğe çekilmesi ya da kamusal alanda farklılıklarını silmesi anlamına gelmez. Aksine sıradanlık hakkı, transların bedensel ihtiyaçlarını sürekli açıklama, kanıtlama, savunma, saklama ya da erteleme zorunda kalmadan karşılayabilmesini ifade eder. Tuvalet girmek gibi gündelik bir eylemin her seferinde bir cinsiyet beyanına, güvenlik pazarlığına ya da politik görünürlük anına dönüşmemesi, translar açısından kamusal alanda yaşanabilirliğin temel koşullarından biridir. Bu nedenle yasal tanınma, görünürlük ya da biçimsel erişim tek başına yeterli değildir; yaşanabilirlik, gündelik mekânların bedensel ve duygulanımsal olarak kullanılabilir hale gelmesiyle kurulur (Banerjea vd., 2023).

Bu çerçevede makale, duygulanımsal adaleti mekânsal adalet tartışmasının transların gündelik beden deneyimleri üzerinden genişletilmesi için kullanışlı bir analitik öneri olarak ele almaktadır. Kamusal altyapıların varlığı, tek başına adil ya da erişilebilir oldukları anlamına gelmez. Bir tuvaletin açık olması, ücretsiz olması ya da hukuken herkesin kullanımına sunulması, onun herkes için güvenli, rahat ve yadırganmadan kullanılabilir olduğu anlamına da gelmez.

Duygulanımsal adalet, kamusal altyapıların korku, utanç, aşağılanma, şüphe, açıklama zorunluluğu ve bedensel stres üretmeden kullanılabilir olmasını ifade eder. Bu nedenle mekânsal adalet, yalnızca fiziksel erişimle değil; kişinin o mekânda nasıl hissettiği, bedenini ne ölçüde rahat bırakabildiği ve varlığının krize sebebiyet verip vermemesiyle de ilgilidir.

Cinsiyet ayrımı gözetmeyen/kapsayıcı tuvalet talebi de bu bağlamda yalnızca teknik bir düzenleme ya da kimlik temelli bir tanınma talebi olarak görülmemelidir. Katılımcı anlatıları, cinsiyet ayrımı gözetmeyen tuvaletlerin transları ayrı ve istisnai kullanıcılar olarak yeniden işaretlemeyen, bedensel ihtiyaçların sıradan biçimde karşılanmasını mümkün kılacak şekilde düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle çözüm, transları yalnızca özel ve işaretlenmiş/ayrıştırılmış bir kullanıcı kategorisine yerleştiren ayrı düzenlemelerle sınırlı kalmamalı; mahremiyet, erişilebilirlik, güvenlik ve sıradan kullanımı birlikte düşünen kapsayıcı tasarımlar üzerinden ele alınmalıdır. “Tuvalet mi geldim, eyleme mi?” sorusu bu yüzden yalnızca bir espri ya da yakınma değil. Bu soru, transların kamusal alanda en basit bedensel ihtiyaçlarını dahi çoğu zaman görünürlük, açıklama ya da mücadele anı olarak yaşamak zorunda bırakılmasına dair bir yorgunluğu taşır. Daha adil bir tuvalet düzeni, transları özel bir kullanıcı kategorisi olarak işaretlemekten ibaret olamaz.

Mesele, kişinin tuvalet girdiğinde kendi bedenini açıklamak, saklamak, kanıtlamak ya da savunmak zorunda kalmamasıdır. Bu nedenle mekânsal adalet, yalnızca kamusal mekâna erişimi değil, o mekânda sıradan biçimde bulunabilmeyi de içermelidir.

Teşekkür

Bu makalenin dayandığı yüksek lisans tez araştırmasının İstanbul saha çalışması, Kapasite Geliştirme Derneği (KAGED) tarafından yürütülen ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı tarafından desteklenen İnsan Hakları Okulu’nun (İHO) Bahri Savcı İnsan Hakları Araştırmaları Destek Programı’nın katkılarıyla yürütülmüştür. Makalenin erken bir versiyonu Feminist Tahayyül Konferansı’nda sunulmuş; oradaki tartışmalar metnin gelişmesine katkı sağlamıştır. Destekleri için İnsan Hakları Okulu’na, katkı ve değerlendirmeleri için Feminist Tahayyül ekibine ve konferans katılımcılarına, bu çalışmayı sürdürmem için bana güç ve motivasyon veren lubunya arkadaşlarıma ve deneyimlerini benimle paylaşarak araştırmayı mümkün kılan tüm katılımcılara teşekkür ederim.

Kaynakça

- Aldrich, R. (2004). Homosexuality and the city: An historical overview. *Urban Studies*, 41(9), 1719–1737. <https://doi.org/10.1080/0042098042000243129>
- Amnesty International. (2023, Mayıs 19). Pakistan: Revocation of rights of transgender and gender diverse people must be stopped. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/05/pakistan-revocation-of-rights-of-transgender-and-gender-diverse-people-must-be-stopped/>
- Associated Press. (2023, September 26). After 4 months, Pakistan resumes issuing ID cards to transgender people, officials say. *AP News*. <https://apnews.com/article/pakistan-id-cards-transgender-3c8819a32e2b4e3bdb87628193998297>
- Banerjea, N., Browne, K. (2023). *Liveable Lives: Living and Surviving LGBTQ Equalities in India and the UK*. London,: Bloomsbury Academic. Retrieved June 27, 2026.
- Baydar, G. (2012). Sexualised productions of space. *Gender, Place & Culture*, 19(6), 699–706.
- Bender-Baird, K. (2016). Peeing under surveillance: Bathrooms, gender policing, and hate violence. *Gender, Place & Culture*, 23(7), 983–988.
- Browne, K. (2004). Genderism and the bathroom problem: (Re)materialising sexed sites, (re)creating sexed bodies. *Gender, Place & Culture*, 11(3), 331–346. <https://doi.org/10.1080/0966369042000258668>
- Browne, K. ve Bakshi, L. (2016). *Ordinary in Brighton?: LGBT, activism and the city*. Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On the discursive limits of “sex”*. Routledge.
- Castells, M. (1983). *The city and the grassroots: A cross-cultural theory of urban social movements*. University of California Press.
- Cavanagh, S. L. (2010). *Queering bathrooms: Gender, sexuality, and the hygienic imagination*. University of Toronto Press.
- Davies, A. W. J., Vipond, E. ve King, A. (2019). Gender binary washrooms as a means of gender policing in schools: A Canadian perspective. *Gender and Education*, 31(7), 866–885.
- Davis, H. F. (2017). *Beyond trans: Does gender matter?* New York University Press.
- de Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Çev.). University of California Press.
- Doan, P. L. (2010). The tyranny of gendered spaces: Reflections from beyond the gender dichotomy. *Gender, Place & Culture*, 17(5), 635–654.
- Doan, P. L. (2016). To count or not to count: Queering measurement and the transgender community. *Women’s Studies Quarterly*, 44(3/4), 89–110.
- Dubin, S. N., Nolan, I. T., Streed, C. G., Greene, R. E., Radix, A. E. ve Morrison, S. D. (2021). Transgender health care: Improving medical students’ and residents’ training and awareness. *Advances in Medical Education and Practice*, 12, 1–8.
- Eyci, H. L. (2022). Eril tahakkümün yeniden inşasında kamusal tuvaletler [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Fenster, T. (2005). The right to the gendered city: Different formations of belonging in everyday life. *Journal of Gender Studies*, 14(3), 217–231. <https://doi.org/10.1080/09589230500264109>
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi* (H. U. Tanrıöver, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser 1976’da yayımlanmıştır)

- Foucault, M. (1992). Hapishanenin doğuşu (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi. (Özgün eser 1975'te yayımlanmıştır)
- Gaia Dergi. (2016). Bariyerleri kaldırıyoruz: İlk cinsiyetsiz tuvalet Boğaziçi Üniversitesi'nde açıldı. <https://gaiadergi.com/bariyerleri-kaldiriyoruz-ilk-cinsiyetsiz-tuvalet-bogazici-universitesinde-acildi/> Son Erişim Tarihi: 27.06.2026
- Government of Pakistan. (2018). Transgender Persons (Protection of Rights) Act, 2018. National Assembly of Pakistan. https://www.na.gov.pk/uploads/documents/1526547582_234.pdf
- Hamzić, V. (2016). Sexual and gender diversity in the Muslim world: History, law and vernacular knowledge. I.B. Tauris.
- Hamzić, V. (2019). The dera paradigm: Homecoming of the gendered other. *EthnoScripts*, 21(1), 34–57. <https://doi.org/10.15460/ethnoscripts.2019.21.1.1415>
- Harding, S. (1991). Whose science? Whose knowledge?: Thinking from women's lives. Cornell University Press.
- Herman, J. L. (2013). Gendered restrooms and minority stress: The public regulation of gender and its impact on transgender people's lives. *Journal of Public Management & Social Policy*, 19(1), 65–80.
- Humphreys, L. (1975). Tearoom trade: Impersonal sex in public places. Aldine.
- Illahe, S. (2022). A study on gender and mobility among transgender persons in Pakistan [Master's thesis, South Dakota State University]. Open PRAIRIE. <https://openprairie.sdstate.edu/etd2/450/>
- Johnson, A. H. (2015). Beyond inclusion: Thinking toward a transfeminist methodology. *At the Center: Feminism, Social Science and Knowledge*, 20(3), 21–41.
- Jones, C. ve Slater, J. (2020). The toilet debate: Stalling trans possibilities and defending “women's protected spaces”. *The Sociological Review*, 68(4), 834–851. <https://doi.org/10.1177/0038026120934697>
- Kaos GL. (2016). Boğaziçi'nde kazanım: İlk “cinsiyetsiz tuvaletler” açıldı. <https://kaosgl.org/haber/bogazicirsquonde-kazanım-ilk-cinsiyetsiz-tuvaletlerrsqquo-acildi> Son Erişim Tarihi: 27.06.2026
- Kaos GL. (2019). Pembe Hayat'tan yeni video serisi: Travesti Teftişte. <https://kaosgl.org/haber/pembe-hayattan-yeni-video-serisi-travesti-teftiste> Son Erişim Tarihi: 27.06.2026
- Kaos GL. (2022, Ekim 10). Koç Üniversitesi'nde dokuz cinsiyetsiz tuvalet açıldı. <https://kaosgl.org/haber/koc-universitesi-nde-dokuz-cinsiyetsiz-tuvalet-acildi> Son Erişim Tarihi: 27.06.2026
- Khan, F. A. (2019). Khwaja sira activism, the state, and sex/gender regulation in Pakistan. *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, 6(4), 581–584.
- Lefebvre, H. (2014). Mekânın üretimi (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık. (Özgün eser 1974'te yayımlanmıştır)
- Lewkowitz, S. ve Gilliland, J. (2024). A feminist critical analysis of public toilets and gender: A systematic review. *Urban Affairs Review*. <https://doi.org/10.1177/10780874241233529>
- McGuire, J. K., Okrey Anderson, S. ve Michaels, C. (2022). “I don't think you belong in here”: The impact of gender segregated bathrooms on the safety, health, and equality of transgender people. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 34(1), 40–62. <https://kaosgl.org/haber/bogazicirsquonde-kazanım-ilk-cinsiyetsiz-tuvaletlerrsqquo-acildi> Son Erişim Tarihi: 27.06.2026

- Mirioğlu Kavuk, G. (2024). Az konuşulan bir kent hakkı olarak kamusal tuvaletlere erişimde cinsiyet temelli eşitsizlikler. *International Journal of Geography and Geography Education*, 53, 204–227. <https://doi.org/10.32003/igge.1398595>
- Namaste, V. K. (1996). Genderbashing: Sexuality, gender, and the regulation of public space. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14(2), 221–240.
- Nisar, M. A. (2018). (Un)becoming a man: Legal consciousness of the third gender category in Pakistan. *Gender & Society*, 32(1), 59–81. <https://www.jstor.org/stable/26597044>
- Patel, S. (2017). Inclusion of transgender people in sanitation: Insights from South Asia. *Waterlines*, 36(2), 102–117.
- Robinson, H. J., Evans, B., Hueso, A., Wilbur, J. ve MacLeod, M. (2025). “Who gets to belong?” Navigating appearance-based discrimination and transgender access to urban toilets in India. *Health & Place*, 92, 103433.
- Sanders, J. ve Stryker, S. (2016). Stalled: Gender-neutral public bathrooms. *South Atlantic Quarterly*, 115(4), 779–788.
- Seelman, K. L. (2016). Transgender adults’ access to college bathrooms and housing and the relationship to suicidality. *Journal of Homosexuality*, 63(10), 1378–1399. <https://doi.org/10.1080/00918369.2016.1157998>
- Sultana, F. (2007). Reflexivity, positionality and participatory ethics: Negotiating fieldwork dilemmas in international research. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 6(3), 374–385.
- Tahaoğlu, Ç. (2017, Mayıs 19). ODTÜ’lü LGBTİ’ler cinsiyetsiz tuvalet istiyor. *bianet*. <https://bianet.org/haber/odtu-lu-lgbti-ler-cinsiyetsiz-tuvalet-istiyor-186631> Son Erişim Tarihi: 27.06.2026
- ÜniKuir. (2022). Koç Üniversitesi’nde cinsiyetsiz tuvalet dönemi resmen başlıyor. <https://www.unikuir.org/haberler/koc-universitesi-nde-cinsiyetsiz-tuvalet-donemi-resmen-basliyor-08-10-2022> Son Erişim Tarihi: 27.06.2026
- Uslu, N. (2022). Kent hakkı bağlamında transların cinsiyet kimliği deneyimleri: Pakistan-Lahor, İstanbul karşılaştırması [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul Üniversitesi NEK Kurumsal Açık Erişim. <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/ET005633.pdf>
- Uslu, N. (2023). Kent içi ulaşımında kent hakkını aramak: Transların İETT otobüs deneyimleri. *Feminist Tahayyül*, 4(2), 192–225. <https://doi.org/10.57193/FeminTa.2023.192>
- Uslu, N. (2025). Shahzadi Rai: Pakistan’da toplumsal cinsiyet karşıtı nefrete karşı siyasetin içinden direniş. *Kaos GL*, 205, 12–15.
- Zengin, A. (2024). *Violent intimacies: The trans everyday and the making of an urban world*. Duke University Press.